

YUSUP HAS HAJIB JASLARDIŇ RUWXIY QÁLIPLESIVI HAQQIDA

Axmet Uzaxbayev

Berdaq atındağı QMU «Social-gumanitar pánlerdi oqıtıw metodikası
(mánawiyat tiykarları)» baǵdarı 2-kurs magistrantı

Ilimiy basshı: s.i.d.. (DSc) **Almagul Bayrieva**

ANNOTACIYA

Bul maqalada jaslardı hár tárepleme jetik, kámil insan etip tárbiyalaw, ádep-ikramlılıǵın qáliplestiriw, ruwxıy dúnyasın bayıtıw haqqında sóz etiledi. Sonday-aq Yusup Has Hajibtiń “Qutadgu bilig” shıǵarmasınıń tárbiyalıq áhmiyeti haqqında máseleler kórip shıǵıladı.

Tayanış sózler: bilim, tárbiya, shańaraq, kámil insan, hadallıq, jámiyet, tuwrı sózlik, mártlik.

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь идет о воспитании молодежи зрелой и совершенной во всех отношениях, формировании качеств вежливости, обогащении их духовного мира. При этом будет рассмотрено воспитательное значение произведения Юсуфа Хас Хаджиба «Кутадгу билиг».

Ключевые слова: знание, воспитание, семья, совершенный человек, справедливость, общество, честность, храбрость.

ANNOTATION

This article focuses on the education of young people who are mature and perfect in all respects, the formation of the qualities of politeness, the enrichment of their spiritual orld. At the same time, the educational value of the ork of Yusuf Khashajib "Kutadgu bilig" will be considered.

Key words: knowledge, education, family, perfect person, justice, society, being honest, bravery.

Tálimniń bekkem tayanışı tárbiya ekenligi ázelden málim. Sonlıqtan adamzat tariyxında tálimnen burın tárbiyaǵa úlken áhmiyet qaratıp kelingen. Óz gezeginde, tárbiyanıń da túrli usıl hám formaları bolıp, solardıń ishindegi baslısı – ruwxıy tárbiya sanaladı. Óytkeni insańǵa ruwxıy tásir etpey turıp onı baǵdarlaw, sanasına, dúnyaqarasına tásir etiw múmkin emes.

Qálbinde iyman isenimi hám ádeplilik pazıyletleri kúshli, milliy juwapkershilik sezimi tereń tamır atqan, ruwxıy, ideyalıq jetik puqaralarǵa iye mámleket ǵana ǵárezsiz hám turaqlı rawajlana aladı. Neshe ásirler dawamında Shıǵıs xalıqları mánawiyatı birin biri tolıqtırıp, insaniyattıń turmısına durıs baǵdar berip, ruwxıy rawajlanıwlarǵa xızmet etip kelmekte. «Búgingi global ruwxıy ózgerisler sharayatında Shıǵıs civilizaciyası hám mádeniyatı xalıqlardı mánawiy hám ruwxıy jaqtan ullı ózgerislerge tayarlawda mayak wazıypasın ótep kelmekte» [8; 177].

Yusup Has Hajibtiń «Qutadǵu bilig» shıǵarması - ruwxıy aǵartıwshılıqqa tiyisli shıǵarma. Shıǵıs ulamaları sıyaqlı Yusup Has Hajib te materiallıq dúnyanıń jaratılısın, ruwxıy kúshke baylanıstırıp onıń obyektiv hám subyektiv nızamlılıqların túsindiredi. Yusup Has Hajib insanlardı jaqsılıqqa tárbiyalaw jámiyetti abadanlastırıwdıń tiykarǵı jollarınıń biri dep túsingen. Usı túsinigine bola danıshpan insan tárbiyasın sapalı qalıplestiriw ushın aldı menen onıń ishki ruwxıy dúnyasın jetik biliwi, usıdan keyin onıń minez-qulqına tásir jasaw múmkinshilikleri ayqınlasatıwın tán alǵan. Yusup Has Hajib pedagogikalıq kózqaraslarında ilimdi jámiyetti gúllendiriwshi tiykarǵı faktorlardıń biri dep esaplaydı hám ilimniń oqıw biliminiń jámiyetlik rawajlanıwdaǵı atqaratıwın xızmetine ayırıqsha áhmiyet beredi.

Yusup Has Hajib pedagogikalıq oy-pikirlerinde adamnıń dúnyaǵa kózqarasın jámiyet haqqındaǵı túsigin, durıs qalıplestiriw arqalı turmıstan óz ornın tabıwǵa eristiriw múmkin ekenligin dıqqat orayında usladı. Tálim-tárbiyaǵa tán bay ádebiy miyrasımızdı, ulıwma insanıy qádiryatlardı en jaydırıp, ol hár bir insan qálbine kishipeyillik, miynetsúyiwshilik, mehir-múriwbet, ar-namıs, hadallıq, páklik, tuwrılıq, iyman-isenim nurların beredi.

Milliy-mádeniy miyrasımız tariyxın, mazmunın jeńislerin úyreniw milliy mádeniyatımızdıń jáhán mádeniyatı tariyxındaǵı róli hám ornın anıqlaw ushın da áhmiyetli. «Tárbiya qanshelli jetik bolsa, xalıq sonshelli baxıtlı jasaydı»,–deydi danıshpanlar. Tárbiya jetik bolıwı ushın bolsa bul máselede boslıq payda bolıwına ulıwma jol qoyıp bolmaydı» [1; 507], –degen pikirlerin bildiredi.

Hár bir shaxstıń sana-seziminde hám kewilinde qalıplesken tuyǵılar, pikirler hám múnásibet bir jámiyet, xalıqtıń pikiri hám maqtanıshına aylanǵanda ǵana sonday qúdiretke iye boladı, aqıbette erkin hám abadan jasaw, Watannıń hám hár bir shańaraqtıń tınıshlıǵın támiynlew múmkin.

Milliy-mádeniy miyrasımız tariyxın, mazmunın jeńislerin úyreniw milliy mádeniyatımızdıń jáhán mádeniyatı tariyxındaǵı róli hám ornın anıqlaw ushın da áhmiyetli.

Ullı oyshıl Yusup Has Hajib «Qutadǵu bilig» kitabınıń dástúriy baslamasınan keyin-aq insannıń haqıyqıy baxtı bilimde ekenligin aytadı. Ol ilim, ziyrekliktiń áhmiyeti haqqında oylaw menen birge oǵan bólek baplar da arnaǵan. Biraq alım tek ilim-bilimniń áhmiyetin kórsetip ǵana qalmaydı, ol bilim hám ziyrekliktiń kúndelikli turmıstaǵı ornın da ashıp beredi. Alım iygilikli islerdiń barlıǵı ilim sebepli ámelge asırılıwın aytadı. Sol dáwirde-aq alım «Bilim hátte aspan tárepke jol ashar» dep boljaydı. Ol dúnyada adam payda bolǵalı beri, tek bilimli insanlar ǵana iygilikli is etip, ádalatlı siyasat júrgizip kelgen, áne sol bilim hám ziyrekligi sebepli adamlar haramlıqtan páklengenligin táriypleydi.

Alım bilimdi nurǵa megzetip, ol insandı ósiredi, álemnıń sırların bilip alıwǵa járdem beredi, deydi. Insaniyat nege erisken bolsa, bilim arqalı eriskenligin aytıp ótedi. Biraq bul baylıqtı hesh kim urlay almaydı, dep bilim hám ziyreklikti múqaddes dos, ǵamxorshı, kiyim hám azıq retinde táriypleydi. Alım bilim hám bilimsizliktiń nátiyesi haqqında da pikir júrgizer eken, insan bilimsiz, nadan bolsa, jaman isler etiwı, al bilimli, dana, tapqır bolsa, iygilikli islerdi ámelge asırılıwın táriyplew menen insanlardı tınımsız ilim alıwǵa shaqıradı. Insaniyлық múnasábetlerdiń eń joqarı kriteriyası sanalǵan húrmet hám sıylasıqtı qarar taptırıwdıń barlıq kórinisleri shıǵarmada óz sáwleleniwın tapqan.

Yusup Has Hajib jámiyet táǵdirin sheshiwshi eń ullı ámeldarlardan tartıp, shańaraq aǵzalarına shekem bir-birine bolǵan mámile-múnasábet máselelerin de turmıslıq mısallar jardeminde jarıttadı. Úlken jaslılardıń kishilerge, kishilerdiń ullılarǵa, ámeldarlardıń óz xızmetkerlerine, xızmetkerleriniń óz xojalarına, túrli sociallıq topar aǵzalarınıń bir-birlerine, shańaraqta shańaraq aǵzalarınıń bir-birlerine mámile mádeniyatınıń eń ápiwayı kórinislerine shekem súwretleydi. Bunı biz perzent tárbiyasında onıń tuwılǵanınan baslap tálim-tárbiya qaǵıydaların, bilim hám ónerdi úyretiw, onıń ushın pák hám bilimli muǵallım-tárbiyashı tańlaw, perzenttiń isharetlerin mudamı qadaǵalawdı saqlaw sıyaqlı máselelerdiń aytılıwınan da bilsek boladı. Yusup Has Hajib shańaraqqa tiyisli-xojalıqtıń eń kishi máselelerine de úlken itibar beredi. Ol adamlardı shańaraq qurıwdan baslap, perzent tárbiyalaw, shańaraqtiń materiallıq támiynatın júrgiziwge shekem bolǵan eń iygilikli, áhmiyetli wazıypalardı birme-bir aytadı. Sonday-aq, jigitlik hám ǵarrılıq máwsimleri haqqında da pikir júrgizip, jigitliktiń qádirin biliw, jigitlik dáwirinde ǵarrılıqtıń ǵamin jew sıyaqlılar haqqında usınıslar beredi.

Yusup Has Hajib «Qutadǵu bilig» shıǵarmasın jazıwda shıǵısta keń jayılǵan úgit-násiyat janrına súyenedi. Oy-pikirlerdi bayanlap adamlarda tolıq isenim payda etiw ushın turmıslıq dálillerge kóbirek tayanadı.

Juwmaqlap aytqanımızda, Yusup Has Hajib óziniń shıǵarmaları arqalı jaslardıń ádep-ıkramlılıǵına, tálim-tárbiyasına úlken itibar qaratıp, bilim alıwǵa, bilim alıw aqralı baxıtqa, húrmetke, kámillikke erisiwge baǵdarlaydı.

Ádebiyatlar

1. Мирзиёев Ш. Миллий таракқиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Т.: Ўзбекистон, 2017-й.
2. Karimov I.A. Yuksak malakali mutaxasislar–taraqqiyot omili. Toshkent, "O'zbekiston", 1995.
3. Mallaev N.M. O'zbek adabiyoti tarixi. Tashkent, "O'qituvchi", 1965.
4. Mámбетov K. Erte dáwirdegi qaraqalpaq ádebiyatı. Nókis,"Bilim", 1997.
5. Sodiqov Q. "Qutadǵu bilig"ning til hususiyatlari. O'lmas Obidlar. (Ilimiy maqalalar to'plami). Toshkent,"Fan",1989.
6. Yoqubov A. "Qutadǵu bilig"da davlatchilik konsepsiyası. 1997.
7. Yusuf Has Hajib. Qutadǵu bilig. 2010.
8. Шарқ Ренессанси даври алломалари ва мутафаккирларининг илмий-фалсафий мероси. Т.: «Сано-стандарт», 2017-й.